

21.7.2022

EOAK/5985/2021

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

VOIMANKÄYTTÖ LAPSEN KIINNIPITOTILANTEESSA

1 KANTELU

Pyysit tutkimaan sijoituspaikkasi A:n koulukodin ohjaajan menettelyä kiinnipitotilanteessa. Kerroit, että kiinnipitotilanteessa voimankäyttö on ollut liiallista ja sinulle on aiheutunut vammoja tilanteessa.

2 SELVITYS

Kantelusi johdosta hankittiin lausunto sijoittajakunnaltasi (Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala). Lausuntoon oli liitetty lastensuojelun johtajan ja vs. lastensuojelun sosiaalityön päällikön antama selvitys (lastensuojelun selvitys), sosiaalityöntekijäsi selvitys sekä A:n koulukodin selvitys.

Koska minulla ei ole tietoa nykyisestä olinpaikastasi, olen pyytänyt sosiaalityöntekijääsi antamaan sinulle tiedon tästä ratkaisustani ja edellä mainituista selvityksistä.

Helsingin sosiaali- ja terveystoimialan lausunnon liitteenä oli myös pyytämäni tallenteet kiinnipidosta laitoksen yleisissä tiloissa ja eristystilassa ja sinua koskevia Helsingin lastensuojelussa ja A:n koulukodissa tehtyjä päätöksiä ja kirjausmerkintöjä.

Pyysin myös käyttööni B:n poliisilaitokselta 3.1.2022 tehdyn esitutkinnan lopettamispäätöksen. Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala toimitti vielä pyynnöstäni 21.1.2022 A:n koulukotiin tehdystä valvontakäynnistä laaditun raportin.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusasiamiehen tehtävistä

Oikeusasiamiehen tehtävänä on perustuslain mukaan valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Oikeusasiamiehelle kuuluu myös lasten oikeuksien valvonta. Oikeusasiamies toteuttaa tätä valvontaa käsittelemällä kanteluja ja tekemällä tarkastuksia muun muassa lastensuojelulaitoksiin.

Kantelu tutkitaan siten, että kantelun saapumisen jälkeen pyydetään selvitystä kantelun kohteelta ja hankitaan tarpeen mukaan myös muita asiaan liittyviä asiakirjoja.

Ilmoitan vielä tiedoksesi, että oikeusasiamies on kantelussa tarkoitettuja asioita ja tapahtumia arvioidessaan niiden tietojen varassa, jotka on saatu sinulta kantelun tekijänä ja oikeusasiamiehen pyynnöstä kantelun kohteilta, tässä tapauksessa Helsingin lastensuojelulta ja A:n koulukodilta.

3.2 Kiinnipito

Olet pyytänyt tutkimaan sinuun kohdistunutta kiinnipitoa.

Lastensuojelulain sallimien rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja kiinnipidon perusteista yleisesti

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteiden yhtenä tarkoituksena on lapsen suojeleminen ja auttaminen siten, että lapselle voidaan järjestää tarkoituksenmukaista, riittävää ja oikea-aikaista hoitoa ja huolenpitoa. Rajoitustoimenpiteen käyttö on oikeutettua yksinomaan silloin, kun sen käyttö perustuu lakiin, kun se on oikeassa suhteessa suojeltavan etuun, kun se toteutetaan kunnioittaen rajoitustoimenpiteen kohteena olevan lapsen ihmisarvoa ja kun rajoitustoimenpide lopetetaan välittömästi sen käytön tarpeen lakatessa.

Lastensuojelulain 68 §:n mukaan laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitäminen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin.

Kiinnipitoa koskevassa lastensuojelulain 68 §:ssä tarkoitettu mahdollisuus puuttua lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on tarkoitettu vain niitä tilanteita varten, joissa lapsen aggressiivisuudesta, tuskaisuudesta tai muusta syystä johtuvan sekavan tai uhkaavan käyttäytymisen pysäyttäminen ja lapsen rauhoittaminen edellyttävät välitöntä puuttumista tilanteeseen. Kiinnipitämistä on pidettävä aina viimesijaisena keinona.

Kiinnipitämisen on siis oltava lastensuojelulain edellä mainitussa pykälässä tarkoitettulla tavalla välttämätöntä, ja sen on myös oltava lapsen käyttäytyminen ja tilanne kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa. Kiinnipitämiseen turvautumisen on oltava järkevissä ja kohtuullisessa suhteessa siihen hyväksyttävään lopputulokseen nähden, jota sillä tavoitellaan.

Arvioni kiinnipitoon johtaneesta tilanteesta minulle toimitettujen selvitysten ja muiden asiakirjamerkintöjen perusteella

Koulukodin päivittäismerkinnöistä ilmenee kyseisen päivän osalta, että omaohjaaja oli puhunut nuoren kanssa aikaistetusta nukkumaan menosta ja puhelimen ottamisesta pois yöksi kasvatuksellisenä toimenpiteenä. Myöhemmin omaohjaaja ja kolme muuta ohjaajaa olivat menneet nuoren huoneeseen ja kertoneet uudelleen nuorelle perusteet puhelimen poisottamiseen. Merkintöjen mukaan nuori ei ollut suostuvainen antamaan puhelinta pois. Ohjaajat olivat kertoneet toimivansa ”heille annetuin säännöksin ja ohjein”. Merkintöjen mukaan nuori oli kertonut pahoinpitelevänsä ohjaajat. Tämän jälkeen nuori oli alkanut ”lämmittelä nyrkkejään”. Tilanne johti tämän jälkeen kiinnipitoon.

Varsinaisen kiinnipitopäätöksen (selvitys) mukaan nuori on otettu kiinnipitoon väkivaltaisen käytöksen vuoksi. Kiinnipito on tämän mukaan jatkunut katkeamattomana huoneesta, kuljetuksen ajan ja jatkuen eristyshuoneessa.

Selvityksen mukaan ”nuorella ollut hankaluuksia herätä ajoissa kouluun, hän on ollut aamuisin hyvin väsynyt, jolloin päädytty kasvatuksellisenä toimenpiteenä ottamaan häneltä puhelin pois yöksi, unta turvaamaan.”

Tämän jälkeen merkintöjen mukaan nuoren kanssa oli keskusteltu ja perusteltu, mistä syystä kasvatukselliseen toimenpiteeseen on päädytty.

Selvityksen mukaan ”tämän jälkeen [nimi] alkanut uhkailla henkilökuntaa väkivallalla ja kehon kielellä viestinyt aloittavansa pahoinpitelyn.” Selvityksen mukaan uhkaukset ovat olleet yksityiskohtaisia ja kohdistuneet erityisesti kolmeen läsnäolleen ohjaajaan.

Tämän tilanteen jälkeen kiinnipito on alkanut. Myöhemmin selvityksessä on kuvattu kiinnipidon kestoja ja tapahtumia mm. kuljetuksen aikana sekä eristyshuoneessa jatkuneessa kiinnipidossa.

Kiinnipitoasiakirja on kirjattu 19.8.2021 ja allekirjoitettu 16.9.2021.

Läsnäolleen ja kantelussa arvostellun ohjaajan selvityksen mukaan;

"Allekirjoittanut kutsuttu - - - osastolle, avustamaan tilanteessa'. [nimi]mennyt toisten ohjaajien[nimet] kanssa lapsen huoneeseen, [nimet] jääneet huoneen oven suuhun seuraamaan tilannetta. Tarkoituksena oli ottaa [nimi] puhelin yöksi toimistoon, perusteluna kasvatuksellinen toimenpide. [nimi] kieltäytyi antamasta puhelintaan ohjaajille. Lapsi ollut tilanteessa aggressiivinen ja uhkaava. Uhkaillut sanallisesti ohjaajia [nimet] mm. "tapan sut, sun äitis nähden "(suora lainaus). [nimi] nimitellyt ohjaajia, kielenkäyttö erittäin asiatonta.

Nimittelyä ja uhkailua jatkunut n 7. minuutin ajan. [nimi] kerrottu, että jos ei anna puhelintaan nyt sovitusti ohjaajille puhelin joudutaan lapselta ottamaan. Tähän lapsi todennut, ette jos ohjaajat tulevat lähelle; hän lyö. Tämän jälkeen [nimi] otettu ohjaajien toimesta kiinnipitoon."

Totean ensin, että kiinnipitäminen on myös voimakeinojen käyttämistä. Voimakeinojen käyttämisen (mm. kiinnipidon) liioittelusta säädetään rikoslaissa (voimakeinojen käyttö, RL 4 luku 6 §). Kysymys voi olla rikoslaissa tarkoitetusta kiinnipitämisen liioittelusta, jos lastensuojelulain tarkoittama välttämättömyysedellytys kiinnipitämiseen ei täyty.

Totean tältä osin, että A:n koulukoti teki asiasta tutkintapyynnön. B:n poliisilaitos teki 3.1.2022 asiassa esitutinnan lopettamispäätöksen syyttäjän määräyksestä. Poliisilla oli käytössään kiinnipidosta otetut valvontatallenteet (yksikön käytävältä, autoon siirryttäessä ja eristystilassa). Tallenteista ei ilmene, miten kiinnipito alkoi ja millä tavoin nuorta pidettiin kiinni autossa. Koska asia on ollut poliisin tutkittavana, en tutki enemmälti sitä, olisiko asiassa syytä epäillä rikosta.

Arvioin kuitenkin, onko asiassasi toimittu lastensuojelulain mukaisesti.

Lastensuojelun antamassa selvityksessä on todettu, että "koulukodin kasvattajien tavoitteena on selvitysten mukaan ollut saada lapsen puhelin 18.8.2021 ensisijaisesti neuvottelemalla yön ajaksi osaston henkilökunnan säilytettäväksi. Kasvatuksellisen käytännön tarve oli lapsi- ja tilannekohtaisesti arvioitu, joten lähtökohtainen tavoite tilanteessa on ollut asianmukainen. Kasvatuksellisena toimenpiteenä, yhteisymmärryksessä toteutuessaan puhelimen yösäilytys toimistossa ei olisi ollut laajuudeltaan rajoitustoimenpidettä vastaava. Kun neuvottelua on jo alun pitäen lähdetty toteuttamaan neljän ohjaajan läsnä ollessa, herättää tämä kysymyksen neuvottelutavoitteen realistisuudesta. Neljän ohjaajan saapuminen paikalle on voinut olla omiaan synnyttämään lapsessa kokemuksen epätasavertaisesta neuvottelutilanteesta, mikä on voinut osaltaan heikentää neuvotteluratkaisun onnistumisen mahdollisuutta ja johtaa tarpeeseen harkita sen sijaan esineen haltuunottoa rajoitustoimenpiteenä."

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän selvityksen mukaan ”Sosiaalityössä ei pystytä arvioimaan, olisiko joku muu toimintatapa ollut nuorta paremmin auttavaa, Arvioinnissa ei ole käytetty valvontatallennetta. Sosiaalityön keinoin on mahdotonta arvioida, onko voiman käyttö kiinnipitotilanteessa ollut liiallista.”

Saamastani selvityksestä ilmenee, että tilanne on eskaloitunut kiinnipidoksi ja myöhemmin eristämiseksi sen johdosta, että nuori ei ole suostunut luovuttamaan puhelintaan vapaaehtoisesti ohjaajille. Mielestäni tällaisessa tilanteessa, jossa tilanteen kärjistymisen on ollut asiakirjojenkin perusteella ennakkollisesti arvioiden mahdollista, olisi asiassa pitänyt pyrkiä puhumalla neuvotellen yhteisymmärryksessä sovinnolliseen ratkaisuun. Vaikka tällaisessa tilanteessa asian selvittäminen yhdessä nuoren kanssa olisi saattanut kestää pitkänkin ajan, ei se olisi saanut olla esteenä ammatillisesti hyväksyttävien toimenpidevaihtoehtojen valinnassa.

Totean, että kiinnipitoa ei ole sallittua toteuttaa muussa kuin laissa säädettyssä tarkoituksessa, mikä tarkoittaa, ettei lapsen kiinnipitoon voida ryhtyä esimerkiksi lapsen tottelemattomuuden tai ”passiivisen vastarinnan” murtamiseksi. Myöskään lapsen sanallinen ja epäasiallinen tai uhkaava kielenkäyttö ei ole lain sallima peruste kiinnipidolle. Selvää on, että lasta ei saa myöskään provosoida tai muutoin menetellä siten, että tilanne ajautuu kiinnipitoon. Tahatonkin provosointi tai lapsen mieltämä henkilökunnan uhkaava menettely voivat johtaa myös sellaiseen rajoitustoimenpiteiden käyttöön, joihin ei muutoin olisi tarvinnut turvautua. Kiinnipitoa ei ole koskaan sallittua käyttää sillä tavoin, että sen avulla korostetaan laitoksen ja sen työntekijöiden auktoriteettiasemaa.

Lastensuojelulaissa säädettyistä rajoitustoimenpiteiden käytön yleisistä edellytyksistä (61 a §) seuraa, että jos lapseen kohdistetaan useita rajoitustoimenpiteitä yhtä aikaa tai useita tai samaa rajoitustoimenpidettä peräkkäin, on aina arvioitava kunkin rajoitustoimenpiteen kohdalla kyseisen rajoitustoimenpiteen edellytykset erikseen. Yhdellä rajoitustoimenpiteellä ei voida mahdollistaa toisen rajoitustoimenpiteen tekemistä; esimerkiksi kiinnipidolla ei voida mahdollistaa henkilöntarkastuksen tai -katsastuksen tai haltuunoton toteuttamista. Tarkoitan tällä sitä, että, jos lapsen hallussa olevaa omaisuutta on otettava haltuun lain 65 §:n mukaisesti, tai lapselle on tehtävä vaikkapa henkilöntarkastus siten, kuin lastensuojelulain 66 §:ssä säädetään, ei haltuunottoa tai esimerkissäni mainittua henkilöntarkastusta voida toimeenpanna pakolla siten, että rajoitustoimenpiteen täytäntöönpano mahdollistetaan lasta kiinnipitämällä, ilman siihen laissa säädettyjä perusteita. Korostan, että rajoitustoimenpiteitä ei ole lastensuojelulain mukaan sallittua käyttää kasvatuksellisten toimenpiteiden toimeenpanemiseksi.

Palaan tähän vielä jäljempänä kohdassa 3.3 puhelimen haltuunotto.

Lastensuojelulain 68 §:n 2 momentin mukaan kiinnipitamisestä on siihen turvautuneen henkilön annettava laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys. Laitoksen johtajan turvautuessa kiinnipitämiseen on selvitys annettava 13 b §:ssä tarkoitettulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Tällaisen selvityksen antamisen tarkoituksena on antaa laitoksen johtajalle mahdollisuus valvoa toiminnan asianmukaisuutta.

Saamassani selvityksessä huomioni kiinnittyi kiinnipitoa koskevan päätöksen hyväksymismerkintöihin. Merkinnöistä saa sen kuvan, että nuorelle on annettu tieto kiinnipidon perusteista vasta 16.9.2021 (tai mahdollisesti 13.9.2021).

Lastensuojelun antamassa selvityksessä on todettu, että ”kun asiakas on selkeästi tapahtumien aikana ja jälkikäteen ilmaissut, ettei voi ymmärtää tai hyväksyä rajoitustoimenpiteiden perusteita, olisi kiinnipitämistä koskevat asiakirjat tulleet käydä lapsen kanssa läpi jo huomattavasti aiemmin, kuin dokumentin tiedoksiantomerkinnän perusteella voi päätellä kyseisen asiakirjan osalta tapahtuneen (13.9.2021). Laitoksen kirjauksista ei ilmene, koska kiinnipidosta on ilmoitettu lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, mutta sosiaalityöntekijän kirjauksista käy ilmi, että suullinen tieto on tullut sosiaalityöhön kiinnipito- ja eristämisiltä seuraavana arkipäivänä 19.8.2021, eli ajantasaisesti.”

Tältä osin totean, että sosiaalityöntekijä on antamassaan selvityksessä kertonut, että hän oli kantelun tultua vireille 27.8.2022 Helsingin sosiaalitoimessa pyytänyt koulukotia toimittamaan nuorta koskevat päätösasiakirjat, mutta hän sai ne vasta 16.9.2021. Sosiaalityöntekijä kuitenkin tiesi kiinnipidosta ja eristämisestä nuoren oltua häneen yhteydessä 19.8.2021.

Totean vielä, että minulle ei ole toimitettu rajoituksia koskevia lastensuojelulain 74 a §:n tarkoittamia rajoitusten lapsikohtaisia arvioita sisältäviä jälkiselvittelyasiakirjoja.

Edellä sanotun johdosta pidän tarpeellisena todeta rajoitustoimenpiteiden valvonnasta ja niitä koskevien merkintöjen tekemisestä lyhyesti seuraavan.

Lastensuojelulain 79 §:n 1 momentin mukaan lapsen sijoittaneen kunnan tehtävänä on valvoa muun muassa, että lapsen sijoitus toteutuu lastensuojelulain mukaisesti ja lapsi saa sijoituksen aikana tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, jotka sijoituskunnan on lain 16 b §:n mukaan järjestettävä.

Edellä todetun mukaan sijoitetulla lapsella on siis sijaishuollon aikana oikeus saada sijaishuoltopaikassaan hänen tarpeidensa mukaista hoitoa ja huolenpitoa.

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on valvoa sijaishuollon tosiasiallista järjestämistä, ja erityisesti hänen tehtäviinsä kuuluu valvoa lapseen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden käyttöä sekä sijaishuoltopaikan kasvatustapojen ja käytäntöjä. Tässä tarkoituksessa sosiaalityöntekijän on varmistettava, että lasta kohdellaan asianmukaisesti ja siten, kuin lainsäädäntö edellyttää.

Haluan tuoda esiin myös ns. jälkiselvittelyasiakirjojen merkityksen sijaishuollon ja erityisesti rajoitustoimenpiteiden valvonnassa.

Lastensuojelulain 74 a §:n 2 momentin mukaan sijaishuoltopaikan on toimitettava tiedot lapseen kohdistetuista rajoituksista sekä selvitys rajoitusten lapsikohtaisesta arvioinnista lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle viipymättä.

Mikäli rajoituspäätöksiä ja niihin liittyviä jälkiselvittelyasiakirjoja ei toimiteta sosiaalityöntekijälle tai ne toimitetaan viiveellä, ei sosiaalityöntekijällä ole mahdollisuutta oikea-aikaiseen ja tehokkaaseen valvontaan.

Lastensuojelulain 74 a §:n 1 momentin mukaan rajoitustoimenpiteen käyttöä on arvioitava sijaishuoltopaikassa yhdessä lapsen kanssa heti, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Jälkiselvittelyssä on arvioitava rajoitukseen johtanutta tilannetta, rajoitustoimenpiteen tarvetta ja perusteita sekä sen toteuttamista.

Jälkiselvittelyn yhtenä tarkoituksena on vähentää myös yksilöllisesti rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Tässä tarkoituksessa on yhdessä lapsen kanssa arvioitava toimeenpantua rajoitusta ja sitä, miten rajoitustoimenpiteiden käyttöä voitaisiin jatkossa välttää. Sijaishuoltopaikan henkilöstön on arvioitava rajoitustoimenpiteeseen johtanutta tilannetta, rajoituksen tarvetta ja perusteita sekä rajoitustoimenpiteeseen osallistuneen henkilöstön toimintaa tilanteessa.

Jälkiselvittelyn tarkoituksen toteutumiseksi on tärkeää, että jälkiselvittely tehdään heti, kun se on säännöksen tarkoittamin tavoin mahdollista.

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lisäksi oltava tosiasiallinen mahdollisuus keskustella lapsen kanssa häneen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden syistä ja mahdollisista vaikutuksista esimerkiksi lasta koskevaan hoito- ja kasvatussuunnitelmaan tai/ja asiakassuunnitelmaan. Siksi sosiaalityöntekijä tarvitsee viipymättä tiedon mm. tehdyistä rajoituspäätöksistä ja niitä koskevista jälkiselvittelyasiakirjoista.

Laitoksen on toimitettava oma-aloitteisesti tiedot tehdyistä rajoituspäätöksistä sosiaalityöntekijälle, ja kun jälkiselvittely on lapsen kanssa tehty, kirjatut tiedot rajoituksen lapsikohtaisesta arvioinnista on toimitettava viipymättä lapsen työntekijälle.

Haluan vielä painottaa, että kiinnipitotilanteet ovat usein traumaattisia kiinnipidetyille lapselle. Tämänkin takia on välttämätöntä, että kiinnipidetyt lapsen kanssa keskustellaan rajoitustoimenpiteestä siten kuin lain 74 a §:ssä säädetään.

Totean vielä lastensuojelulain kirjaamisvelvollisuudesta seuraavaa. Rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta on säädetty lastensuojelulain 74 §:ssä. Säännöksestä ilmenee, että kirjausvelvollisuuden yhtenä tarkoituksena on turvata rajoitustoimenpiteiden seuranta ja jälkikäteisvalvonta.

Lastensuojelussa on kirjattava asian vireilletulosta lähtien kaikki lapsen tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot. Asiakasasiakirjojen ylläpito ja niiden huolellinen laatiminen mahdollistaa lapsen hoidon ja huolenpidon suunnittelun, sen toteuttamisen ja seurannan.

Kirjausvelvollisuudella korostetaan ja varmistetaan lapsen oikeusturvan toteutumista. Erityisen tärkeää on huolehtia kirjaamisen asianmukaisuudesta niiden rajoitustoimenpiteiden osalta, joita ei voi saattaa tuomioistuinkontrollin piiriin, kuten kiinnipidon osalta on. Tämän takia kirjausmerkinnät on tehtävä yksityiskohtaisesti siten, että ne sisällöltään vastaavat todellisia tapahtumia.

Totean vielä, että lastensuojelulaitoksen on edellä sanotun mukaisesti kirjattava ja tarkemmin kuvattava lasta koskeviin asiakirjoihin (päivittäismerkintöihin) rajoitustoimenpiteiden lisäksi myös laitoksen käytäntöihin perustuvat kasvatukselliset toimenpiteet, joita lapseen on kohdistettu.

Korostan tässä yhteydessä vielä, että laitoksessa laaditut lasta koskevat merkinnät ovat viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 5 §:n tarkoittamia viranomaisen asiakirjoja. Tämän takia sijoittajakunnan on myös valvottava laitoksen ylläpitämien asiakasasiakirjojen laatimista ja tarvittaessa annettava ohjeita siitä, miten asiakirjoja on lain mukaan laadittava ja miten niitä on toimitettava sijoittajakunnalle.

Palaan tässä vielä nuoren esittämään siihen, että hänelle aiheutui vammoja kiinnipidosta.

Saamassani selvityksessä on kerrottu, ettei nuori kiinnipidon aikana tai sen jälkeen kertonut vammoistaan tai pyytänyt vammojensa tutkimista. Nuori on myöhemmin lähettänyt ottamansa kuvat vammoista sosiaalityöntekijälleen.

Sen selvityksen perusteella mitä olen saanut, minulla ei ole aihetta epäillä, että asiassa olisi toimittu sillä tavoin moitittavasti tai muutoinkaan virheellisesti, että minun tulisi asiaa enemmän tutkia.

Totean kuitenkin yleisesti seuraavaa.

Mikäli lapselle on aiheutunut näkyviä vammoja kiinnipidon yhteydessä, on terveydenhuollon ammattihenkilön tutkittava lapsi. Samoin on meneteltävä, mikäli lapsi pyytää tutkimuksen suorittamista tai kertoo aikuisille, että häneen on sattunut.

Koska kiinnipito on aina voimakeinojen käyttämistä, pitäisin perusteltuna, että terveydenhuollon ammattihenkilö kiinnipidon jälkeen pääsääntöisesti aina keskustelisi lapsen kanssa. Tässä yhteydessä voi tulla keskustelussa esille lapsen vammat tai hänen tarvitsema muu tuki terveydenhuollon ammattihenkilöltä. Tällaisella menettelyllä voidaan varmistaa lapsen hyvinvointi ja myös välttää tämänkaltaiset ristiriitatilanteet ja sana sanaa vastaan tilanteet.

Korostan vielä lopuksi, että lapsen vammat, suoritettu tutkimus ja lapsen pyyntö on kirjattava siten, kuin lastensuojelulaissa erikseen rajoitustoimenpiteitten kirjaamisesta säädetään.

3.3.Puhelimen haltuunotto

Kuten edellä olevasta kiinnipitoa koskevasta kohdasta ilmenee, nuoren kiinnipito sai alkunsa kasvatuksellisenä toimenpiteenä toteutettavasta puhelimen haltuunotosta.

Lastensuojelulain 4 a §:ssä on säädetty lapsen oikeudesta saada hyvää huolenpitoa ja siihen liittyvää kasvatusta sijaishuollon aikana.

Säännöksen tarkoituksena on selventää sitä, milloin kysymys on tavanomaisesta kasvatuksesta ja milloin lastensuojelulain 11 luvussa tarkoitetuista rajoitustoimenpiteistä. Säännöksellä myös suojataan lasta epäasialliselta ja lapsen oikeuksia loukkaavalta kohtelulta. Säännöksellä ei siis luoda toimivaltuuksia sijaishuoltoapaikoille.

Tavanomainen kasvatusta, jota myös lastensuojelulaitoksissa annetaan, sisältää kasvatukseen liittyvien hyväksyttävien rajojen asettamisen sekä lapsen huolenpidon lapsen iän, kehitystason, kulttuuritaustan sekä muiden yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Kasvatukseen sisältyvillä säännöillä on oltava hyväksyttävä tavoite, kuten lapsen suojaaminen vaaratilanteelta. Tavanomaiseen kasvatukseen sisältyvällä rajojen asettamisella ei voida puuttua lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja kasvun ja kehityksen tukemisesta ja turvaamisesta.

Kasvatuksellisten rajojen asettaminen ei voi missään tilanteessa rinnastua lastensuojelulain 11 luvun tarkoittamiin rajoitustoimenpiteisiin. Rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on aina kysymys hallinnollisen pakon käyttämisestä ja lapsen perusoikeuksien rajoittamisesta.

Saamastani selvityksestä ilmenee, ettei nuori luovuttanut puhelintaan vapaaehtoisesti. Tilanteessa kasvatuksellisenä toimenpiteenä aloitettu toimenpide kärjistyi ja eskaloitui ensin kiinnipidoksi ja sittemmin nuoren eristämiseksi. Mielestäni tällaisessa tilanteessa puhelimen haltuunotto olisi edellyttänyt nimenomaista päätöksentekoa. Tällaista päätöstä ei koulukodissa ole tehty, ainakaan se ei ilmene minulle annetuista selvityksistä.

Mikäli asiassa olisi tehty valituskelpoinen päätös omaisuuden haltuunotosta, nuorella olisi ollut mahdollisuus turvautua lastensuojelulaissa säädettyihin oikeusturvakeinoihin ja saattaa asia valituksena hallinto-oikeuden käsiteltäväksi. Nyt tätä nuorelle kuuluvaa oikeutta ei ole toteutettu.

Toimenpiteeni ilmenevät kohdasta 4.

3.4 Rajoituspäätökset ja niiden tiedoksianto

Havaitsin saamastani selvityksestä ja nuorta koskevista asiakirjoista, että nuorelle oli koulukodissa tehty 17.8.2021 päätökset liikkumisvapauden rajoittamisesta (ajalle 17.8. – 24.8.2021) ja päätös henkilöntarkastuksesta.

Päätökset näistä rajoitustoimista oli allekirjoitettu ja annettu nuorelle tiedoksi kuitenkin vasta 1.11.2021, eli lähes kolme kuukautta sen jälkeen, kun päätökset oli pantu täytäntöön. Liikkumisvapauden rajoituspäätöksestä puuttuvat lisäksi merkinnät siitä, onko päätöstä annettu tiedoksi muille asianosaisille (huoltajille).

Totean, että liikkumisvapauden rajoituspäätöksestä voi valittaa suoraan hallinto-oikeuteen ja valituksen liitännäisvaatimuksena voidaan hallinto-oikeudelle esittää päätöksen täytäntöönpanoon liittyviä vaatimuksia.

Selvityksestä myös ilmenee, että nuorta koskevat eristämispäätökset pantiin täytäntöön 18.8.2021 ja 19.8.2021.

Nuori oli yhteydessä kantelunsa johdosta oikeusasiamiehen kansliaan. Nuoren yhteydenottojen johdosta oikeusasiamiehen kansliasta oltiin yhteydessä nuoren sosiaalityöntekijään. Nuorta koskevista päivittäismerkinnöistä ilmenee, että nuoren sosiaalityöntekijä oli ollut yhteydessä koulukotiin 10.9.2021. Merkinnöistä ilmenee, että sosiaalityöntekijä ei ollut tietoinen 19.8.2021 tapahtuneesta nuoren eristämisestä. Sosiaalityöntekijä oli myös kehottanut antamaan ”kyseiset selvitykset ja eristyspäätös ensi tilassa nuorelle”.

Molemmat eristämistä koskevat päätökset on allekirjoitettu 16.9.2021 ja ensimmäinen rajoituspäätös (18.8.2021) on annettu tiedoksi asianosaisille 16.9.2021 eli samana päivänä kuin päätöskkin on tehty.

Jälkimmäisen eristämispäätöksen osalta (19.8.2021), joka oli siis allekirjoitettu 16.9.2021, ilmenee, että se olisi annettu tiedoksi jo 24.8.2021, eli ennen kuin päätöstä oli allekirjoitettu.

Totean, että eristämispäätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen. Valitukseen oikeutettuja ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi ja hänen huoltajansa. Minulle toimitettujen selvitysten mukaan nuoren huoltajina ovat hänen molemmat vanhempansa. Eristämistä koskevien tiedoksiantomerkintöjen mukaan päätöksiä ei annettu tiedoksi nuoren toiselle huoltajalle (isälle).

Helsingin sosiaalitoimi on lastensuojelun selvityksessään pitänyt A:n koulukodin menettelyvirheitä vakavina ja todennut mm. ”Useiden hallintopäätösten vahvistaminen ja tiedoksianto on merkittävästi viivästynyt. Osa päätöksistä oli vahvistamatta vielä koulukodin ensimmäisen selvityksen 24.9.2021 antamisen jälkeen. Keskenäisiä päätöksiä ei siten ollut huomattu koulukodilla siinä yhteydessä, kun koulukodista annettiin ensimmäistä selvitystä käsillä olevassa [nimi] asiassa. Viivästyksen vahvistamisessa ja tiedoksiannossa asianosaisille ovat vaikuttaneet asianosaisten mahdollisuuksiin valittaa päätöksistä viivytyksettä. Tämä on merkittävä puute ottaen huomioon myös sen, että keskustelussaan sosiaalityöntekijän kanssa 19.8.2021 [nimi] on nimenomaisesti kaivannut apua oikeussuojan hakemiseen liittyen.”

Edelleen selvityksessä on todettu, että ”Kanteluasiassa saatujen selvitysten sekä muiden valvonta -asioiden yhteydessä saatujen tietojen perusteella on ilmeistä, että A:n koulukodissa on ollut vakavia puutteita rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa. Kanteluasian selvittelyn aikana on ilmennyt, että A:n koulukoti tarvitsee ja hyötyy valvojan tahon ohjauksesta rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa.”

Olen samaa mieltä selvityksessä esitetyn kanssa siitä, että havaitsemani puutteet A:n koulukodin päätösmenettelyssä ovat olleet vakavia, koska ne ovat estäneet nuorta oikea-aikaisesti käyttämään tehokkaasti hänelle kuuluvia oikeussuojakeinoja.

Jotta lapsi voisi käyttää oikeuttaan tehokkaiisiin oikeussuojakeinoihin, lapselle tulee ensinnäkin antaa häntä koskevat päätökset oikea-aikaisesti tiedoksi.

Lapselle tulee myös antaa asiaan vaikuttavia muita tietoja, kuten päätösten ja toimenpiteiden sisällöstä ja perusteista sekä käytettävissä olevista muutoksenhaku- ja oikeussuojakeinoista sekä mahdollisuuksista oikeusavun saamiseen siten, kuin lastensuojelulain 32 a §:ssä säädetään.

Päätöksiä tiedoksi annettaessa lapsen olosuhteiden tulee lisäksi olla sellaisia, että lapsi pystyy tosiasiallisesti vastaanottamaan ja ymmärtämään hänelle kerrottavan tiedon rajoituspäätöksen perusteista ja käytettävissä olevista oikeussuojakeinoista.

Saamastani selvityksestä ilmenee, ettei A:n koulukoti toimittanut välittömästi kaikkia pyydettyjä asiakirjoja nuoren sijaishuollosta vastuussa olevalle Helsingin sosiaalitoimelle. Korostan, että sijaishuoltopaikan on toimitettava sijaishuollon tarpeenmukaista valvontaa varten tehdyt rajoituspäätökset ja rajoitusta koskevat lain 74 a §:n mukaiset jälkiselvittelyasiakirjat pykälän tarkoittamin tavoin ”viipymättä” lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Toisaalta saamistani selvityksistä ilmenee, että lapsen sosiaalityöntekijä on ollut tietoinen nuorelle tehdyistä rajoituspäätöksistä. Kuitenkaan hän ei ole ryhtynyt arvioimaan tehtyjä päätöksiä, varsinkin kun nuori on ollut näistä muistakin päätöksistä yhteydessä omaan sosiaalityöntekijäänsä.

Olen samaa mieltä Helsingin lastensuojelun selvityksessä todetun osalta myös siitä, että ”sosiaalityöntekijän toteuttama lapsikohtainen valvonta on näiltä osin ollut riittämätöntä”.

Toimenpiteeni ilmenevät kohdasta 4.

3.5 Puhelinsaldot ja oikeus yhteydenpitoon

Kiinnitin huomiotani vielä siihen, että nuori on kertonut, ettei hänellä ollut mahdollisuuksia lähettää vammoistaan ottamiaan kuvia puhelimen saldorajoituksen johdosta.

Saamassani lausunnossa on tältä osin todettu, että lapsen puhelimen saldosta huolehtiminen kuuluu sopimusehtojen mukaan ensisijaisesti sijaishuoltopaikalle ja sosiaalityöntekijä on ollut asiasta yhteydessä A:n koulukotiin puheajan varmistamiseksi kantelijalle.

Totean, että olen tähän samaan asiaan kiinnittänyt toistuvasti huomiotani, koulukotien osalta Sairilan koulukotiin tekemässäni tarkastuspöytäkirjassa (EOAK/882/2020). Pöytäkirjan mukaan puhelinkorvaus liittyy koulukotien yhteiseen linjaukseen, jota kuitenkin tulisi tarkistaa.

Laitoksessa pidettiin tällöin hyvänä, että asia tuli tarkastuksella esille ja se on myös laitoksen mukaan helposti korjattavissa.

Nuorta koskevien päivittäismerkinnöissä on todettu (10.9.2021), että ”puhelinkulut kyllä maksetaan lapselle, se sisältyy osana lakisääteiseen kuukausirahaan”. Tällä maininnalla on ilmeisesti tarkoitettu lapselle lastensuojelulain mukaan maksettavia käyttövaroja.

Totean kuitenkin, että lastensuojelun viranomaisella ja sijaishuoltopaikalla on velvollisuus edistää lapsen yhteydenpito-oikeuden toteutumista ja sen tosiasiallista järjestämistä. Lapselle maksettavat käyttövarat on tarkoitettu viikkorahan tai taskurahan luonteisina muuhun tarkoitukseen lähinnä lapsen päivittäisiin menoihin.

Se, että lapselle kuukausittain maksettavan korvauksen määrä puhelimen käytöstä aiheutuviin kustannuksiin ei kata prepaid- eikä tavanomaisen puhelinliittymän edellyttämää kuukausimaksua, saattaa vaarantaa lapsen yhteydenpito-oikeuksien toteutumisen siitäkin huolimatta, että lapsella olisi mahdollisuus käyttää yhteydenpitoonsa oman yksikkönsä puhelinta.

Korostan, että jos asiasta on sovittu sijoittajakunnan ja laitoksen välisessä sopimuksessa, on ostajana toimivan sijoittajakunnan ja toisaalta sijaishuollon yksilöllisestä valvonnasta vastaavan lapsen sosiaalityöntekijän huolehdittava siitä, ettei lapsen oikeus yhteydenpitoon vaarannu sopimuksen tulkintaan tai sen noudattamiseen johtuvista syistä.

Totean kootusti, ettei solmittu hankintasopimus vapauta sijaishuollosta vastuussa olevaa viranomaista sen velvollisuuksista sijoitetun lapsen yhteydenpito-oikeuden edistämiseen ja sen toteuttamiseen. Viimekädessä on sijoituksesta vastuussa olevan viranomaisen huolehdittava näiden lapsen yhteydenpito-oikeuden turvaamisesta aiheutuvien kustannusten kattamisesta.

3.6 Helsingin sosiaalitoimen toimenpiteet kantelun jälkeen

Helsingin lastensuojelun antamassa selvityksessä todetaan, että ”sosiaalityöstä järjestetään koulukodin kanssa lapsikohtaiseen valvontaan liittyvä keskustelu, jossa esiin nousseet epäkohdat käsitellään. Lisäksi koulukotiin toteutetaan valvontayksikön suunnitelmallinen valvontakäynti, jonka yhteydessä otetaan yhdeksi teemaksi rajoitustoimenpiteet.”

Pyysin käyttöni A:n koulukotiin 21.1.2022 tehdystä sosiaalityön valvontakäynnistä laaditun muistion. Valvontakäynnillä kiinnitettiin huomiota mm. rajoituspäätösten tiedoksiintoon.

Muistion mukaan koulukodeissa on järjestetty koulutusta ja kaikki koulukodin sisäiset ohjeet on uusittu.

Pidän hyvänä, että koulukoti on tunnistanut toiminnassaan olevia puutteita ja huolehtinut henkilökuntansa osaamisen parantamisesta.

Pidän kuitenkin välttämättömänä, että Helsingin lastensuojeluviranomaiset jatkavat edelleen suunnitelmallisia valvontakäyntejä A:n koulukotiin ja muihin sijaishuoltoa antaviin yksiköihin, joihin se on lapsia sijoittanut.

Lopuksi katson aiheelliseksi vielä painottaa, että lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ei ole lapselle rangaistus, vaan lastensuojelun tarkoituksena on suojella lasta ja samalla turvata lapselle mahdollisimman hyvä ja tavanomainen lapsuus ja nuoruus. Sijaishuollossa annettavan hyvän kasvatuksen tulee olla yleisesti hyväksyttävää, siis sellaista, joka täyttää ne kriteerit, jotka yhteiskunnassa on yleisesti asetettu hyvälle ja tavanomaiselle kasvatukselle. Kasvatuksen ja siihen liittyvien rajojen tulee olla yksittäisen lapsen kannalta objektiivisesti hyväksyttäviä ja puolustettavia. Lastensuojelulain säännökset eivät anna sijaishuoltopaikalle – perhehoitajalle tai laitokselle – minkäänlaista oikeutta käyttää epäasiallisia, perusteettomia tai mielivaltaisia kasvatuskeinoja.

Lapselle on perustuslain 19 §:n ja lastensuojelulain säännösten mukaisella tavalla turvattu oikeus välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin palveluihin tarpeittensa edellyttämässä laajuudessa siten, kuin lastensuojelulaissa on erikseen säädetty.

Keskeisenä lapsen perusoikeutena on perustuslain 6 §:n 3 momentissa turvattu oikeus tulla kohdelluksi tasa-arvoisena yksilönä ja oikeus saada vaikuttaa kehitystään vastaavalla tavalla itseään koskeviin asioihin.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkiessään sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin.

4 TOIMENPITEET

Olen pitänyt A:n koulukodin päätöksentekomenettelyssä tapahtuneita laiminlyöntejä vakavina sen vuoksi, että nuoren oikeus saada häntä koskeva päätös tuomioistuimen tutkittavaksi oikea-aikaisesti on estynyt. Menettelyn moitittavuutta lisää se, että kyseessä on ollut haavoittuvassa asemassa oleva lapsi, jonka oikeuksien ja oikeusturvan toteutuminen on viranomaisen ja sen toimeksiannosta toimivien tahojen toimenpiteiden varassa.

Korostan vielä, että A:n koulukodin on täytynyt olla tietoinen lastensuojelulain mukaisista velvoitteistaan.

Tämän takia olen päätenyt antamaan A:n koulukodille eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:ssä tarkoitetun huomautuksen vastaisen varalle.

Kiinnitän lisäksi A:n koulukodin huomiota siihen, mitä olen todennut kiinnipidosta ja tavanomaisesta sijaishuoltopaikassa annettavasta kasvatuksesta ja huolenpidosta.

Kiinnitän Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollon toimialan erityistä ja vakavaa huomiota siihen, mitä olen edellä todennut lastensuojelulain mukaisesta päätöksentekovelvollisuudesta sekä erityisesti, mitä olen todennut sijaishuollon valvonnasta ja sosiaalityöntekijän merkityksellisestä roolista valvonnan tosiasiallisena toteuttajana.

Kiinnitän vielä A:n koulukodin ja Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollon toimialan huomiota rajoitusten jälkiselvittelystä ja jälkiselvittelyn merkityksestä edellä toteamaani.

Oikeusasiamiehen tulee perustuslain 109 §:n 1 momentin mukaan valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Julkiselle vallalle perustuslain 22 §:ssä säädetty velvollisuus perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaamiseen sisältää paitsi sen, että julkisen vallan on pidättäydyttävä itse loukkaamasta perusoikeuksia, myös sen, että se antaa myös suojaa mahdollisimman hyvin yksityisiä loukkauksia vastaan (HE 309/1993 vp, s. 75).

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamies voi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi.

Oikeusasiamiehen vakiintuneen ratkaisukäytännön mukaan perusoikeuksien loukkaukset pitää ensisijaisesti estää.

Jos se ei ole mahdollista, tulee loukkaus oikaista tai korjata. Mikäli tämäkään ei ole mahdollista tulee loukkaus hyvittää. Tässä tarkoituksessa oikeusasiamies voi tehdä esityksen oikeuksien loukkauksen hyvittämisestä.

Oikeusasiamiehen esitykseen perustuva hyvitys on laaja-alaisempi kuin vahingonkorvauslain mukainen vahingonkorvaus. Se voi olla vahingonkorvauslain mukaisen vahingonkorvauksen maksamista, hyvitystä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaisesti sopimuksen turvaaman oikeuden tai vapauden loukkaamisesta, tai lainvastaisesta menettelystä aiheutuneen vahingon tai epäoikeuden mukaisuuden tuntemuksen, vääräkokemuksen tai muun sellaisen korvaamista tai hyvittämistä.

Olen edellä todennut, että kantelija on menettänyt päätöksenteossa tapahtuneiden laiminlyöntien johdosta perustuslain 21 §:ssä turvattu oikeutensa saattaa häntä koskeva asia tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala on myöntänyt lastensuojelulain vastaisen menettelyn.

Kantelijan oikeus oikeusturvaan ei toteutunut sen johdosta, että kantelijaa koskevien, erityisesti valituskelpoisten, päätösten tiedoksianto on viivästynyt siten, että kantelija on käytännössä menettänyt mahdollisuutensa käyttää tehokkaasti hänelle kuuluvia oikeussuojakeinoja tuomioistuimessa. Tämän takia esitän, että kantelijan perusoikeuksien toteuttamisesta vastuussa ollut Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala hyvittäisi kantelijalle hänen perusoikeuksiensa loukkaukset.

Pyydän Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala sijaishuollon järjestämisestä vastuussa olevana viranomaisena ilmoittamaan 30.9.2022 mennessä, mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt hyvitysesitykseni johdosta.

Tässä tarkoituksessa ja antamani huomautuksen johdosta lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni Helsingin sosiaali- ja terveydenhuollon toimialalle ja A:n koulukodille.